

Pattintott emlékek

IGAVONÓK

A ház, amelyben születtem s harminc esztendeig éltem, a Zsigmond tér közepén állt, egy nagy, háromemeletes épület. Egyik oldalán a Bécsi út, másikon a Lajos utca fut ki Óbuda felé. A háziúrnak pálinkafőzője is volt a ház pincéjében, s a főfront Bécsi úti oldalán nyílt a térre és az utcára a tágas, mindig népes kocsmá.

Mindig népes volt, mert akkoriban még sűrűn jártak be Óbudáról a söröskocsik, stráfkocsik, s a kocsisoknak egyik kedvelt állomása volt ez a központi helyen álló, tágas italozó. Ritkaság volt, ha nem állt előtte egy vagy két stráfkocsi, ami elé nagy darab muraközi lovak voltak befogva.

Én négy-öt éves gyermek lehettem, állandóan lent játszottam a téren. A ház előtt ástam a kanálisokat a kockakövek közt, és teregettem a vizeket, amit a kocsmából kihozott vödörök-ből öntöttek ki a járda mellé. És néztem a lovakat. A nagy, hidegvérű igáslovak közönyösen álltak a kocsik előtt; sokszor két óráig is elvárakozhattak, mire gazdájuk, a kocsis újra kijött a kocsmából, föl pattant a bakra, s a gyeplő rántására megelevenedtek a mozdulatlan bábok, s a kocsi tovagördült a kövezeten.

De addig, mintha nem is éltek volna, olyan egykedvűen, mozdulatlanul és hang nélkül ló-gatták nagy fejüket órákig. Tulajdonképpen ez volt a legcsodálatosabb rajtuk: ha farkukkal nem legezték volna magukról a legyeket, azt hitte volna az ember, hogy nem is élnek. Sok-szor azért néztem őket hosszú percekig, hogy vajon meg fognak-e mozdulni egyszer. De nem, sohasem.

Azazhogyszer mégis. Teljesen váratlanul. Az egyik nagy testű, herélt, csöndes jószág fölemelte a fejét, s aztán legnagyobb csodálkozásomra átvette a mellette álló társa nyakán, mintha megölelte volna, s úgy maradt ott egy darabig. Mi volt ez? Kedveskedés? Hízelkedés? Vagy csak együttérzését akarta tudtára adni? Vagy egyszerűen megáradt benne valami érzés az egyhangú várakozás és az egyhangú igavonás taposómalmában, és sorsársának akarta kifejezni, hogy azért neki is igénye van szeretetre, sőt a szeretet kifejezésére is?

Akkor persze nem tudtam volna még kérdezni sem ilyeneket, nemhogy megfogalmazni. De valamit éreznem kellett belőle, hogy annyi év után ma is ilyen élenken él emlékezetemben a jelenet: a szegény igavonó állat egyszeri, érzelmes, emberi mozdulata.

ELSŐ BÁNAT

Fiaim akkoriban Schumann gyermekdarabjait tanulták zongorázni. Azok közt is legjobban szerették az „Első bánat”-ot, ezt a gyermekien érzelmes, sűrített hangulatképet. Egyszer aztán ez a darab személyes élményként vett részt egyik fiam életében.

Mentem haza, s házunk előtt szembejött velem kamasz fiam. Kérdésekre, hogy hová megy, furcsa, zavart mosollyal válaszolt, hogy öccse karóráját viszi javítóba, mert leesett és összetört az üvege. Éreztem, hogy valami nincs rendben, valami van még a dolog mögött, amit el kellett volna mondania. De nem firtattam tovább a dolgot.

Amint felértem a lakásba, zongorázás hallatszott ki a szobából: az „Első bánat” édes-bús zenéje. Beléptem: Gábor fiam játszott a könnyekkel a szemében, és olyan átéléssel, amivel még nem hallottam tőle ezt a szívfájdító romantikát. „Mi baj, Gábor?” kérdeztem. Sírástól el-elcsukló hangon válaszolt: „Péter ledobta az órámat... a földre... És ...akarattal!”

„És akarattal!” Ezt a méltánytalanságot nem tudta elviselni. Jobban fájt az, mint maga az óra. Csak Schumann-zenével lehetett úgy-ahogy elviselni.

Az órának végül is nem lett nagy baja, Péter is elszégyellte hirtelen indulatát, Gábor is megbékélt a vele történt igazságtalansággal. De azóta is, ha fülemben jár az „Első bánat” moll panasza, mindig eszembe jut fiam könnyes szeme és hangja „És ...akarattal”. És magamban áldom a zenét, a személytelenné párolt érzések művészetét, amely szépséggel tudja oldani hangulatainkat, örömeinket szélesre tárja, bánatunkat pedig elzsongítja; azzal, hogy „szépen ki-mondja, ...azzal föl is oldja”.

KARÁCSONY

1944 karácsonyára készültünk. Úgy volt, hogy I.-ékhoz megyünk „elő karácsonyestre”, ahol kisgyermek van, s ahol a házigazda nemrég került vissza otthonába. Magam is nemrég tértem vissza családomhoz, miután egy darabig jobbnak látszott elkerülni otthonomat. De a karácsony már nyugalmat ígért.

Még világosan elindultunk a Zsigmond térről a Pasarét felé. A távoli — vagy közeli? — ágyúszóra már nem is ügyeltünk, hiszen hetek óta annyira megszokta már az ember füle. A mostani Moszkva téren beültünk egy 56-os villamoskocsiba, mely a végállomásról várta az indítást. Mi is nyugodtan vártuk, hogy elinduljunk.

Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy a vezető beszélget az indítóval, aki az ajtó mellett állt, s azt mondja: a Budagyöngyéig mennek. Ez megütötte a fületem: nekünk egy megállóval tovább kellett mennünk, a Hidász utcába. Kimentem a vezetőhöz, és megkérdeztem, jól hallottam-e, hogy csak a Budagyöngyéig mennek? S az igenlő válasza megkérdeztem: miért? A vezető mogorván vetette oda: mert ott vannak az oroszok.

Bosszusan ültem vissza hűgom mellé. Azt hittem, bolondnak néz vagy bolondot csinál belőlem. Azután elindultunk.

De már a Nagyajtai útnál álltak a német oszlopok, és katonák fák mögé húzódva páncélöklöt tartottak maguk elé. — Úgy látszik, mégis igazat mondott a kocsivezető. S ahogy megérkeztünk a Budagyöngye terére, be is kiáltott: végállomás! Kiszálltunk.

Ott már nagy volt a zűrzavar: a német katonák riadtan szaladgáltak, pattogtak az izgatott vezényszavak, és ami a legszebb volt: húztak a fejünk felett a nyomjelzős piros lövedékek a gépágyúból a szemben levő domboldalról és szálltak a jobb oldali dombok felé. Meg talán valami más is szállott lejjebb is, mert a villamos vezetékek dróttjai nagy zendüléssel pattantak meg és hulltak le az úttestre.

Nem volt idő bámolni, szaladtunk tovább, és hamarosan elértünk a Hidász utcai házba. I-ék akkor már költöztek le a pincébe. Karácsonyestéről szó sem lehetett.

Segítettünk lehurcolkodni, azután sietve elbúcsúztunk és szaladtunk vissza Budagyöngyére a villamoshoz. Ott akkorra már minden pokol elszabadult. A németek riadalma, ha lehet, még nagyobb volt, — amit különben kajánul élveztünk futás közben —, a nyomjelzős lövedékek egyre sűrűbben szálltak fejünk felett, s a villanydrótok már mind a földön heverték. Ha egy-egy még nagyot pendülve lehullott, bizony kapkodtuk a fejünket, lábunkat, hogy meg ne üssön az áram.

De az 56-os ott állt a fordulóban, s a „menetrendszerű” villamosra felszállhattunk. Az el is indult szabályszerűen, és mi szépen távolodtunk a harci zűrzavar helyétől.

A végállomáson — a nagy téren — azonban mintha mit sem tudnának arról, ami pár megállóval arrább történik. Ugyanaz a kép fogadott, amit elinduláskor otthagytunk: a jó pesti közönség nyugodtan sétált a téren, az emberek mentek a dolguk után, intézték az utolsó karácsonyi vennivalókat, vagy munka után igyekeztek haza fagyújtásra. Abszolút nyugalom képe volt ez, tökéletes ellentéte annak, amit otthagytunk. Látszott, hogy az ágyúörgést nem veszik másnak, mint a régóta megszokott, távoli háború — talán kissé hangosabb jelének.

Mi sem igyekeztünk senkit sem felvilágosítani a közeli valóságról, karonfogva sétáltunk tovább Zsigmond téri lakásunk felé. Csak közben — úgy egymásra somolyogva — mondtuk egymásnak: ha ezek tudnák, hogy mi a frontról jövünk.

Hazaérve meggyújtottuk a karácsonyfát abban a biztos tudatban, hogy hamarosan minden bajon túl leszünk.

Dehogy is gondoltuk, hogy hét hétig tartó ostrom következik, s utána a város romokban fog heverni.

PATTINTOTT KENYÉR

Nemcsak pattintott kőkorszak volt, volt pattintott kenyérkorszak is; legalábbis az én életemben.

1945 februárja végén, héthetes ostrommal a hátunk mögött, Budapest nagy része éhezett. Mi is, bár naponta egyszer megrakhattuk gyomrunkat sárgaborsó-főzelékkel, mert a sárgaborsót nagy zsákokban zsákmányoltuk egy elhagyott német hadtápvonatról a Császárfürdőnél; ahová már csak akkor értünk oda, amikor a javát már elhordta a nép. Azzal a sárgaborsóval úgy teleraktuk magunkat, hogy sokszor az volt az érzésem, a gyomromtól föl a torkomig van bennem a borsó. De azért tulajdonképp egész nap éhes volt az ember.

Egyszer valami elintéznivalónk akadt a II. kerületi kapitányságon, a mostani Vörös Hadsereg útján, a Budagyöngye tájékán. Természetesen gyalog kellett odamenni a Zsigmond térről, mert még sokáig nem járt a villamos. Dolgunk végeztével hűgommal hazaindultunk a Rózsadombon keresztül, hogy levágjuk azt a háromszöget, amit a Pasaréttől a mai Moszkva térig s onnan fel északra a Zsigmond térig kellett volna megtennünk. Így is egy óra volt az út, ami előttünk állt. Előbb azonban benéztünk egy környéken lakó ismerősünkhöz, hogy megvannak-e még. Azok búcsúzáskor kezünkbe nyomtak egy kenyér sarkát: kőkeményre volt összeszáradva, a levágott részén penészes is volt, de „meg lehet pirítani, s úgy jól meg lehet enni”, biztattak. Hálálkodva köszöntük meg a kincset, s elindultunk haza a hegyen át.

Igen ám, de a zsebünkben lapuló kenyér nem hagyott nyugton, fúrta az oldalunkat. Egyszer csak elővettem, hogy megpróbáljam, fogja-e a bicskám, lehet-e vágni. Hát nem lehetett. De ha már kézben volt kenyér is, kés is, csak próbálgattuk. Először is lekaptuk róla a fehér penészt. Aztán próbálkoztunk. A hegye mintha meg tudta volna karcolni! S ha már kicsit belefúrtunk, igyekeztünk fessegetni. Végül valamennyire beleakadt a kés hegye, s ahogy fessegettük, egy kis darab lepattant. Azt sürgősen lenyeltem. Azután már föllelkesülve a kezdeti sikeren, tovább szúrkáltam és fessegettem. Egy másik kis darab is lepattant. Azt hűgom kapta be.

Mondanom sem kell, hogy nem tudtuk abbahagyni a kísérletezést. Fessegettük, pattintgattuk, s mire a Zsigmond térre értünk, elfogyott az egész gyúrke. Nem maradt semmi pirítani való.

ELSŐ HONORÁRIUM

A *Válasz* 1946—1948 között volt az az egyetlen irodalmi folyóirat, amelybe nemcsak írtam, hanem amelybe beletartozónak is éreztem magam, ami közösség volt számomra, amelyben otthon éreztem magam, s ahol minden találkozás szellemi és emberi élményt jelentett. Alapítója, tulajdonosa, szerkesztője, lelke és emberi központja Sárköziné volt, a felejthetetlen Márta. Félelmetes nyelvű, „szellemi központ” volt, kegyetlen szellemességgel tudott gúnyolni, néha még azt is, amit maga is szentnek tartott. Jelenlétében, éreztük, csak okosnak szabad lenni, s az indokolt lelkesedésnek is csak okosan szabad kifejezést adni. Ha elérzékenyülést akart valaki ráerőltetni, azt kérlelhetetlenül visszaverte.

Az érzelem, a lelkesedés mélyebben, belülről mozgatta. Abban, ahogy örökségét ráköl-

tötte a lapra, abban, ahogy élvezte maga körül azt a szellemi környezetet, amelyben útkereső fiatal költőktől Ferenczy Béniig és Bibó Istvánig, Sarkaditól Pilinszkyig olyan sokféle szellemi érték és emberi magatartás sorakozott egymás mellé.

Egyik kedvelt helye volt a Fillér utca legmagasabb pontjára kiülő vendéglő terasza, ahol a budai hegyek körpanorámájában tárgyaltunk meg irodalmi, politikai és emberi problémákat.

Egy ilyen „szerkesztőségi beszélgetés” után kettesben mentünk haza a Fillér utcán lefelé, amikor Márta egyszer csak azt mondja: „Itt nekem egy pillanatra be kell mennem ebbe a házba”, és elmagyarázta, hogy nála van egy fiatal költő honorárium, amit a Válasz következő számában megjelenő verséért fog kapni. Be akarja vinni neki személyesen, hogy mielőbb legyen neki az öröme, hiszen „első honorárium”.

Én az út közepén vártam, amíg becsöngetett a villa szuterénjében levő házmesterlakásba, ahová néhány lépcsőn kellett lemenni. A kinyíló ajtón át kiömlő lámpafényben megjelent a fiatalember, akinek Márta néhány szóval közölte a jó hírt és átadta neki azt a bizonyos összeget.

Messziről hallgattam a párbeszédet, a fiatal költő hálálkodó meglepetését és Márta magától értetődő természetességét, amivel igyekezett az ügyet minél egyszerűbben lebonyolítani. Tudtam, hogy a világ egyetlen folyóirat-szerkesztőjét látom magam előtt, aki sajátkezőleg siet a szerzőhöz a honoráriummal, hogy minél előbb okozzon neki örömet — mert magának is öröm a fiatal költők útnak indítása. És melleleg azt is tudja, mit jelentett maga a pénz, a honorárium anyagi része — akkor is, de talán mindig — egy házmesterlakásban lakó kezdő költő számára.

Visszajött hozzám, és tovább indultunk. Tudtam, hogy nagyon érzelmesnek nem szabad mutatkoznom. Azért csak annyit mondtam neki: „Most tulajdonképpen meg kellene csókolni téged ezért.”

„S miért nem teszed?” volt a rövid válasz.

Erre megfogtam az arcát és megcsókoltam mind a két oldalán.

KÉT GÉPÍRÓNÓ

Ági tizenöt éves volt, amikor a Néprajzi Múzeumba került, nyolc általánossal és egy év gép- és gyorsírótanfolyammal a háta mögött. Az igazgató az állásközvetítő útján „szerezte”, máshogy sehogy se sikerült gépírónt kapnia. Nyurga, sovány, hangos beszédű kis proletárlány volt, apja Gödöllőn öreg suszter. Sőhajtottam magamban, amikor munkára jelentkezett: mire fogjuk használni tudni elemi műveltség nélkül?

De hamar kiderült, hogy gépelni jól tudott, s a fiúk a népzenei osztályon hamar rájöttek, hogy az esze jól vág, és minden iránt érdeklődik. És szívesen tanul mindent. Nemsokára már tanították is szolmizálva kottát olvasni, elemi német ismeretekre, és mindarra, amit az osztályon dolgoznia kellett a népzenei anyaggal. Szívesen és gyorsan tanult, szívesen és jól dolgozott.

Az a rossz szokásom, hogy sokszor fütyörészek magamban. Gyakran fütyülgettem a Beethoven hegedűverseny zárótételének utolsó — romantikus — epizódját. Áginnak föltűnt: „milyen szép!” El kellett zongorázni. A fiúk leírták, és meg is tanították neki. Egyszer aztán meghívtam az osztályt vendégségbe, és föltettük a hegedűversenyt Ojsztrah játékában a lemezjátszóra. Áhitattal hallgatta, s amikor megkérdeztem, hogy tetszett az a bizonyos rész, azt mondta: „Jaj, akkor úgy éreztem, hogy jegenyefasor között járok, és a fák tetejét zúgatja a szél!” Ezzel a hatással, azt hiszem, Beethoven is meg lett volna elégedve.

Akkoriban gyűjtöttem az anyagot balladatanulmányaimhoz a múzeumban. Kezdetben kiválogattam a másolnivalót, és Ági gépelte cédulákra a balladákat. Amint láttam, mennyire érdekli a munka, és mennyire ismeri már a típusokat, rábíztam a válogatást is. Pontosan tudta, mire van szükségem, mire nem, legfeljebb a kétes eseteket megmutatta, vagy inkább többet

írt le, mint amennyit kellett. Végül a Népzenei Osztály anyagának egy részét és az Ethnológiai Adattár balladáit ő cédulázta ki számomra.

Azután férjhez ment, elkerült a múzeumból. Én is átkerültem az akadémiai népzenekeztető csoportba. Egyszer az utcán egy nagy darab asszony esett a nyakamba. Ági volt kislíával. És a szokott hévvel ellelkendezte élete folyását azóta, hogy elkerült tőlünk. Elvégezte estin a gimnáziumot, s érettségire a balladát kapta írásbeli tételnek. Olyan tanulmányt írt belőle, hogy tanára kijelentette: „Ez sokkal több, mint iskolai dolgozat”. S minthogy az a magyar tanár hamarosan tanácselnök-helyettes lett egy Pest környéki kisvárosban, közel Ágiékhoz, magához vette tisztviselőnek a tanácsba.

Sokkal később egyszer egy irodalmi folyóiratot hozott a posta, benne egy vers egy nemrég meghalt költőnőtől, fölébe írva nekem szóló ajánlás, és egy hosszú levél Ágitól. Ági kórházba került, ott ismerkedett meg a költőnővel, s együtt rendeztek versolvasást, népdaléneklést betegtársaiknak. És persze minderről be akart számolni nekem is.

Amikor átvettem a népzenekeztető csoport vezetését, sürgősen gépirónőről kellett gondoskodni. Többféle ajánlat után sem sikerült megfelelőt kapni. Akkor jutott eszembe Ági esete: mi volna, ha újra egy fiatal, kezdővel próbálkoznék, akit magunk nevelünk magunknak; hátha megint olyan szerencsém lesz, mint vele volt. Egy munkatársunk ismerőse angolt tanított fiatal lányoknak. Ő küldött el két tizenöt éves lányt próbára. Nyolc általános és egy év gép- és gyorsírói tanfolyam után voltak ők is. Az egyik volt Annamária. Nagyon fiatalka, majdnem gyermek leány. A másik érettebbnek látszott, mutatósabb is volt, de Anika gépelése volt hibátlanabb. S különösen az tetszett, hogy amikor társa gépelésében itt-ott hibákat vettem észre, ijedten felszisszent. Pedig tulajdonképpen vetélytársak voltak: csak az egyiket vehettem föl. Őt választottam. Apja telefonközpontban szerelő, anyja szőnyegszövő munkás. De külön angolra járaták. Anika első kérdése is az volt fölvétele után, engedem-e továbbtanulni. Megnyugtattam, hogy nekünk is jó, ha művelődik.

Gépelése halálosan pontos volt. Ha valami nem volt jó benne, azonnal kerestem kéziratomban a hibát, s mindig meg is találtam. De még annyira kislány volt, hogy amikor vele is balladákat gépeltettem, megkérdezte: „Tessék mondani, mindig ilyen *meséket* fogok gépelni?” „Mert nagyon szeretem a mesét”, vallotta be az újdonsült munkavállaló.

De persze gépelt mást is: például a Népzene Tára kötetének kéziratát, benne a rengeteg tájszót különleges hangjelöléssel: két pontos zárt e-kkel, egy pontos palóc a-kkal, oe-kkel és hasonlókkal. Olyan szakértő lett, hogy amikor egy balladában, amit kéziratomból másolt, ugyanaz a szó egyszer zárt e-vel máskor anélkül került szeme elé, nem nyugodott, míg Martint, a táncosztály vezetőjét rá nem vette — az ő szobája egybenült az adminisztrációval, nekem meg szólni restelt —, hogy nézzen utána a Magyar Népköltési Gyűjtemény megfelelő kötetében. S csak amikor kiderült, hogy az eredetiben is úgy van, írta le a szöveget. Nyugodt lehettem, hibáimat is kijavította.

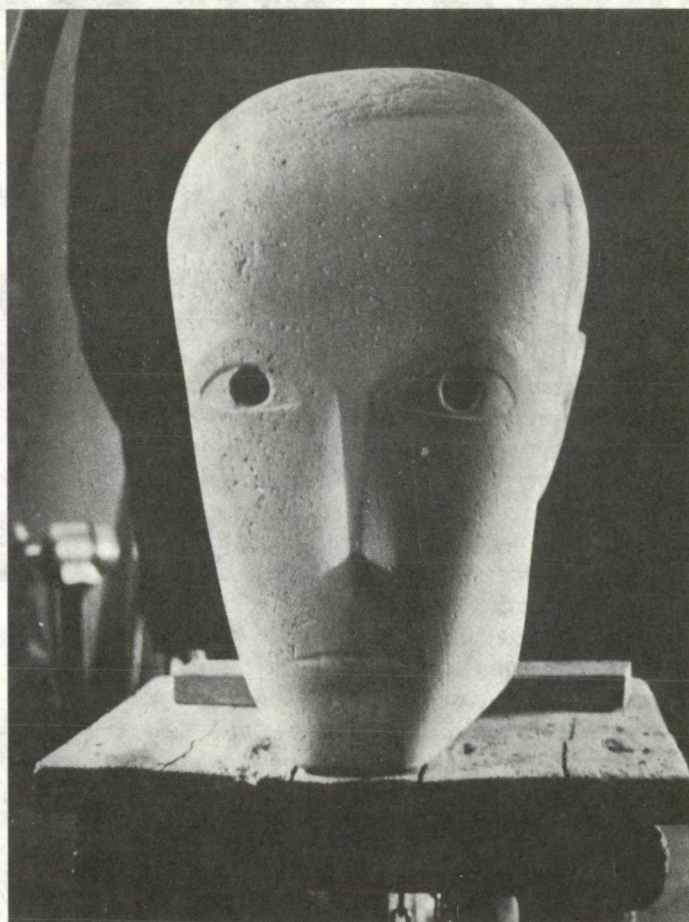
Természetesen ő sem kerülhette el, hogy a csoport tagjai ne tanítsák meg kottáról énekelni, táncírást írni és olvasni; később be is került Timár táncegyüttesébe, amíg gyermekei születése miatt abba nem kellett hagynia mindezt.

Egyszer azt a tanulmányt adtam oda letisztázni, amit a ballada paraszti eredetéről angolul adtam elő, s magyarul a Kortársnak akartam elküldeni. Kolléganői lelkesedve fogadtak, hogy milyen szép cikket írtam, Anika fölolvastott belőle részeket. „Bizony, még sírt is!” mondták. Csodálkoztam: talán ott, ahol a végtelenül szomorú menyasszony-síratókat idéztem? Nem, felelte, a végén. Újra csodálkoztam; ott csak egy gyöngykapuló-hasonlat volt, amivel azt akartam megértetni, hogy nem az a fontos, honnan van a téma, hanem hogy mi lesz belőle. Ott miért sírt? „Mert olyan szép.”

Valaha, huszonévesen égtünk a reformlázban, s lelkesedtünk a jövőbeli lehetőségtől, hogy ha majd a munkásság és parasztság tehetséges fiai előtt megnyílik a műveltség, mennyi kitűnő, új erővel gazdagodik a társadalom. Mennyivel jobb lesz olyan környezetben élni, ahol fásultak és érzéketlenek helyett értők és érzők vesznek majd körül mindenütt. Sajnos, az elkö-

vetkező idők nem pontosan azt a kiválasztást hozták, amire vágytunk. Annál nagyobb öröm időnként olyanokkal találkozni, akiknek az új élet lehetőséget adott a kibontakozásra, s többé váltak, mint amire a régi körülmények közt reményük lehetett volna.

Balladakönyvem két kötetét Ági és Anika írta le. Ma rajtam kívül ők ketten ismerik legjobban eredményeimet és a magyar balladaanyagot. Könyvemben nem mondtam nekik köszönetet érte; most ezúton köszönöm meg hozzáértéssel és szeretettel végzett munkájukat.

SZERVÁTIUSZ TIBOR: BARTÓK